

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

ПОМІРКОВАНА ТЕТЯНА ВАЛЕНТИНІВНА

УДК [811.161.2+811.111]’367.623(043.3)

**ТИПОЛОГІЯ СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ
У ПРИЙМЕННИКОВИХ КОНСТРУКЦІЯХ
АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ**

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі германського та порівняльного мовознавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Корольова Алла Валер'янівна,
Київський національний лінгвістичний університет, завідувач
кафедри теоретичної і прикладної лінгвістики та української
філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
Паславська Алла Йосипівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, завідувач кафедри
міжкультурної комунікації та перекладу

кандидат філологічних наук, доцент
Тягловська Віра Миколаївна,
Київський національний лінгвістичний університет,
доцент кафедри англійської філології
факультету перекладачів

Захист відбудеться “ 9 ” листопада 2010 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.15 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “ 7 ” жовтня _____ 2010 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. С. Толчеєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню типології семантико-граматичних відношень у прийменникових конструкціях англійської та української мов. У роботі обґрунтовано семантичний статус прийменника і визначено його семантичну структуру – схему-образ, що є інваріантом значення; на основі аналізу лексикографічних джерел встановлено критерії для зіставлення значень прийменників англійської та української мов; за допомогою трансформаційної методики “значення – смисл” виявлено інваріантно-варіантні семантико-сміслові відношення у прийменникових конструкціях англійської та української мов: між фізичними об’єктами у просторі, абстрактними поняттями у часі й логічними – у часопросторі; виявлено варіантні граматичні моделі постпозиційних прийменникових конструкцій, властиві лише англійській мові, і відмінково-прийменникові – українській.

Сучасна лінгвістична типологія продовжує дослідження структурно-функціональних характеристик мов світу через зіставлення окремих мовних систем, підсистем та рівнів. Особливо дискусійним у цьому аспекті є питання розвитку прийменникових систем різних мов, насамперед аналітичних і синтетичних, як важливих показників їхнього морфологічного типу. У результаті тривалого наукового обговорення цього питання сформувалися такі напрями його вивчення: 1) *граматичний* (В. Виноградов, К. Городенська, І. Вихованець, Є. Курилович, О. Колодяжний, О. Мельничук, О. Потебня, Г. Ятель, Н. Суцкєнс, R. Dirven); 2) *генетичний* (М. Балла, Б. Аксененко, А. Мейє, Є. Рейман); 3) *функціональний* (В. Артюхова, Г. Балабан, В. Жигадло, Н. Єлісеєва, О. Смирницький, В. Ярцева, К. Coventry, R. Carmichael); *семантичний: синтагматичний / парадигматичний* (А. Бабушкін, М. Всеволодова, С. Гулкевич, А. Загнітко, В. Плунгян, Л. Чернейко, сб.: “Исследования по семантике предлогов” – 2000, D. Bennet, G. Leech); 4) *когнітивний* (С. Жаботинська, А. Кібрик, О. Рахіліна, А. Herskovits, R. Jackendoff, В. Landau, R. Langacker, L. Talmy, сб.: “Langage et cognition spatiale” – 1997).

При цьому найголовніша й досі не вирішена проблема пов’язана з двома полярними підходами до визнання (В. Бондаренко, І. Кучеренко, М. Конюшкевич, В. Плунгян, О. Селиверстова, G. Rauh, J. Taylor, C. Vandeloise) / заперечення (В. Богородицький, О. Пешковський, І. Вихованець, N. Chomsky) значення прийменника. На користь першої позиції учені наводять такий основний аргумент, як здатність прийменників та прийменникових еквівалентів усіх мов виражати різні типи відношень між предметами та реаліями навколишнього світу (В. Бурлакова, А. Загнітко, О. Мальцева, Н. Куц, R. Langacker). Саме цей погляд актуалізує новий аспект у дослідженні прийменників – зіставний. Поодинокі роботи із зіставлення англійських і російських (Т. Маляр, О. Селиверстова), російських і французьких (З. Степанова) просторових прийменників, німецьких і російських (Ю. Хоружая) просторових та часових прийменників уже наявні. На часі порівняння семантичного і граматичного потенціалу англійських прийменників

(первинних і вторинних) із українськими.

Актуальність дисертаційної роботи зумовлена загальним спрямуванням зіставно-типологічних праць на вивчення морфологічної класифікації мов світу шляхом порівняння граматичних засобів словозміни, з-поміж яких найбільша дискусія точиться навколо прийменників зокрема в аспекті співвідношення в них граматичного і лексичного значень. Сучасний стан лексикографічного опису прийменників не враховує тих лексико-граматичних особливостей прийменників, яких вони набули у процесі функціонування і які є важливими для розуміння логіки їхнього вжитку і носіями мов, і представниками інших лінгвокультур. Зіставлення прийменників англійської та української мов у лексикографічному, семантико-когнітивному та функціонально-граматичному вимірах сприятиме виявленню як спільних закономірностей просторового, часового та логічного осмислення світу англійцями й українцями, так і відмінних механізмів у формуванні семантико-граматичних прийменникових відношень, які відображають пізнавальні можливості кожного з етносів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом “Дослідження проблем гуманітарних наук”. Дисертаційна робота є складовою наукової теми кафедри германського та порівняльного мовознавства Інституту іноземної філології НПУ імені М. П. Драгоманова “Зіставна семантика та проблеми міжкультурної комунікації” (тему дисертації затверджено вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова, протокол № 8 від 28 лютого 2008 р., перезатверджено, протокол № 11 від 28 квітня 2010 р.).

Метою дисертаційної роботи є встановлення типології семантико-граматичних відношень у прийменникових конструкціях англійської та української мов шляхом визначення значення прийменників та особливостей їхньої граматичної сполучуваності у досліджуваних мовах.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- уточнити семантичний статус прийменника як лексико-граматичного класу слів у сучасній лінгвістиці та визначити його семантичну структуру;
- розробити методику зіставлення англійських та українських прийменників і прийменникових конструкцій (на основі аналізу лексикографічних джерел визначити критерії для опису значень прийменників в обох мовах);
- встановити типи інваріантно-варіантних семантичних відношень між фізичними об'єктами у просторі, абстрактними поняттями у часі й логічними – у часо-просторі у прийменникових конструкціях англійської та української мов;
- встановити типи граматичних відношень у прийменникових конструкціях англійської та української мов на основі особливостей граматичної сполучуваності прийменників;

– виявити спільні й відмінні тенденції у розвитку прийменникових систем зіставляваних мов.

Об’єкт дослідження становлять англійські та українські прийменники.

Предметом аналізу є семантична структура прийменників і граматичні моделі прийменникових конструкцій англійської та української мов.

Джерельною базою дисертації є: Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford Advanced Learner’s Dictionary (A. Hornby); етимологічні словники англійської мови: A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language (E. Klein); The Barnhart Dictionary of Etymology (R. Barnhart); етимологічні словники української мови: Етимологічний словник української мови у 7 т.; Етимологічний словник української мови у 2 т. (Я. Рудницький); англо-українські словники загальнозживаної лексики: Великий англо-український словник (М. Адамчик), Англо-український словник (М. Балла); English-Ukrainian Dictionary, Ukrainian-English Dictionary (В. Малишев, О. Петраковський); Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 (В. Бусел); Найновіший англо-український, українсько-англійський словник (А. Загнітко, І. Данилюк); Словник українських прийменників (А. Загнітко). Фактичний матеріал дисертації становлять 300 англійських (за реєстром М. Балли) і 1500 українських прийменників (за реєстром А. Загнітка) та 2 тис. прийменникових конструкцій, відібраних із творів англійської та української художньої літератури.

Методи дослідження. За допомогою *методу семантичних опозицій* (С. Гурський) визначено інваріантне значення прийменників англійської та української мов, із залученням методики компонентного аналізу – їхню семантичну структуру; *трансформаційно-перекладний і зіставно-типологічний методи* дали змогу встановити типи семантико-сміслових відношень у прийменникових конструкціях зіставляваних мов; *методику дистрибутивного аналізу* застосовано для внутрішньомовного опису особливостей лексичного і граматичного значення прийменників, а також тих компонентів, що складають ліво- і правобічну дистрибуції у прийменникових конструкціях кожної з мов; *методику трансформаційного аналізу* – для виявлення варіантних граматичних моделей англійських та українських прийменникових конструкцій; *прийом внутрішньої реконструкції* – для з’ясування походження прийменників.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі вперше визначено семантичну структуру англійських та українських прийменників, яка складається з 1) архісеми – субкатегоріальної ознаки ‘відношення’; 2) диференційних сем – ‘просторових, темпоральних, логічних’ – інваріантних відношень; 3) варіантних ідентифікаційних сем (семантичних відношень) та 4) потенційних сем (сміслових відношень). На основі потенційних сем вперше встановлено рефлексивні, симетричні та безеквівалентні типи відношень у прийменникових конструкціях зіставляваних мов. За характером синтаксичної сполучуваності виявлено відмінні варіантні

граматичні відношення у приєдникових конструкціях зіставлюваних мов (постпозиційну сполучуваність приєдників англійської мови та приєдниково-відмінкову – української).

Теоретичне значення дисертації пов'язане з поглибленням теоретичних здобутків структурної типології мов, з уточненням традиційних поглядів щодо явищ синтетизму/аналітизму (функцій службових слів у вираженні граматичного значення), а також концептуальних ідей граматичної семантики. Теоретичні результати з вивчення динаміки семантичної структури приєдників доповнюють загальні положення когнітивної граматики в аспекті інваріантності значення слова.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування у зіставно-типологічних дослідженнях із проблем граматичної семантики, а також у викладанні навчальних дисциплін: “Загальне мовознавство”, “Порівняльна типологія англійської та української мов”, “Практична граматики англійської мови”, “Теоретична граматики англійської мови”, “Сучасна українська літературна мова” (розділ “Морфологія”). Опрацьований фактичний матеріал може стати доповненням до реєстру англійських та українських приєдників.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлювалися в доповідях на *чотирьох* міжнародних наукових конференціях: “Національна культура в парадигмах семіотики, мовознавства, літературознавства, фольклористики” (Київ, 2007), “Мовно-культурна комунікація в сучасному соціумі” (Київ, 2008), “Діалог мов і культур” (Київ, 2009); “Сучасні дослідження з іноземної філології” (Ужгород, 2010); на *двох* всеукраїнських науково-практичних конференціях: “Актуальні проблеми іноземної філології” (Бердянськ, 2007); “Психолого-педагогічні проблеми освіти і виховання в умовах глобалізації та інтеграції освітніх процесів” (Київ, 2007), а також на щорічних науково-звітних конференціях Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Київ, 2007–2010 рр.). Дисертаційна робота обговорювалася на засіданнях кафедри германського та порівняльного мовознавства Інституту іноземної філології НПУ імені М. П. Драгоманова.

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження викладено в семи публікаціях: у шести статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України, та тезах доповідей однієї наукової конференції.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (282 найменування, з яких 48 іноземними мовами), довідникових джерел (27 найменувань), списку джерел ілюстративного матеріалу (64 позиції). Повний обсяг дисертації – 206 сторінок, основний зміст викладено на 170 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну дисертації, методи дослідження, охарактеризовано фактичний матеріал, теоретичне й практичне значення здобутих результатів, указано форми їхньої апробації і структуру роботи.

У **першому розділі** “**Становлення прийменникових систем неблизькоспоріднених мов у контексті аналітизму і синтетизму**” розкрито суть аналітизму/синтетизму як диференційних категорій зіставно-типологічного мовознавства, проаналізовано особливості прийменникової системи мови як одного з показників аналітизму/синтетизму, визначено дискусійний статус прийменника в системі частин мови та еволюційні тенденції у розвитку його лексичного і граматичного значення, розроблено методику зіставлення прийменникових конструкцій англійської та української мов.

У лінгвістиці проблема аналітизму/синтетизму пов'язана із принциповими питаннями складу мови на всіх рівнях. В основі концепцій аналітизму / синтетизму покладено принцип фундаментальних опозицій: 1) аналітичність / флективність (В. Ярцева), формальна / змістова частина вислову (В. Жирмунський).

Вивчення співіснування ознак синтетичності й аналітичності розпочалося в російському мовознавстві у 70-х – 80-х роках XIX ст. і було стимульовано науковим інтересом до питань еволюційно-типологічного змісту (О. Дубова). У граматичних працях із розгляду синтетизму й аналітизму І. Бодуена де Куртене, В. Богородицького, М. Крушевського обговорювалися два принципові питання: 1) про типологічний статус російської мови і 2) про еволюційні зміни її типологічних властивостей. І вже тоді загального визнання набуло положення про поєднання ознак синтетичності й аналітичності в російській мові. Згодом це стало основою для типологічних досліджень і в українській мові. Аналітизм в англійській мові пов'язують насамперед з історичним процесом зникнення відмінкових форм, коли до останніх для конкретизації граматичних відношень почали приєднуватися допоміжні слова у вигляді прийменників, що з часом стали сильнішими, аніж самі відмінкові форми (Ch. Fries, H. Sweet). З цього випливає, що при визначенні типологічних властивостей аналітичних і синтетичних мов на особливу увагу заслуговує з'ясування питання про характерні особливості їхніх прийменникових систем.

У граматичній семантиці й донині науковці не дійшли одностайності у розв'язанні питання про місце прийменника в системі частин мови. Унаслідок тривалої дискусії сформувалися три основні підходи до визначення прийменника як 1) *службового слова* (І. Анічков, О. Востоков, О. Мельничук); 2) *особливої морфемі* (І. Бодуен де Куртене, Ж. Вандрієс, І. Вихованець, Є. Курилович, І. Мещанінов, А. Мартіне, О. Пешковський); 3) *самостійного слова* у прийменниково-відмінковій групі (М. Всеволодова, З. Іваненко, М. Конюшкевич, І. Кучеренко, Т.

Маляр, О. Селіверстова, О. Смирницький, П. Шуба). Ця проблема ускладнюється, коли йдеться про значення прийменників (чи то лексичне, чи то граматичне), адже традиційно в лінгвістиці його пов'язували, як правило, з останнім. У найновіших працях активно обстоюється думка про те, що співвідносність лексичного і граматичного значення прийменників є вказівкою на **відношення – релятивність** (І. Бороздіна, Т. Маляр, Г. Шиганова, Т. О'Нара, S. Rice, B. Zawada). Граматичне значення прийменника вказує на загальний характер синтаксичних відношень між компонентами прийменникової конструкції; лексичне ж значення зумовлює встановлення смислових відношень.

Проаналізувавши позиції учених з цієї дискусійної проблеми, у дисертаційному дослідженні підтримано панівну тезу про те, що прийменники є лексико-граматичним класом релятивів, які репрезентують найрізноманітніші відношення між предметами, ознаками, станами, діями (А. Загнітко, Г. Золотова, Г. Крейдлін), а тому є такими ж повнозначними словами, як й іменники, що називають співвідносні об'єкти (В. Плунгян, К. Рахіліна).

Аналіз смислових відношень, репрезентованих прийменниками, засвідчує, наскільки непередбачувані можливості прийменників. Усе це дає підстави погодитися з А. Загнітком у тому, що чинні класифікації смислових відношень у прийменникових конструкціях потребують доповнення з урахуванням нових семантичних функцій прийменників. Очевидно, за вихідний принцип встановлення типології “витворюваних смислів” (А. Загнітко) повинна стати властивість граматичної форми і лексем різних мов позначати смислові відношення, пор.: адитив – відмінково-категорійна форма в баскській мові, що вказує напрям руху; в українській мові це значення передається прийменниково-відмінковою аналітичною формою: *йти до лісу, линути на батьківщину*.

Цей принцип взято за основу при розробці методики зіставлення семантико-граматичних відношень у прийменникових конструкціях англійської та української мов, яка здійснювалася у 4 етапи: 1) на першому етапі за допомогою компонентного аналізу визначено семантичну структуру прийменників; 2) на другому етапі із застосуванням трансформаційно-перекладного і зіставно-типологічного методів встановлено рефлексивні, симетричні та безеквівалентні відношення у прийменникових конструкціях зіставляваних мов; 3) наступний етап передбачав залучення методики дистрибутивного аналізу для внутрішньомовного опису особливостей значення прийменників і тих слів, що складають їхню ліво- і правобічну дистрибуцію; 4) трансформаційний аналіз спрямовувався на виявлення варіантних моделей англійських та українських прийменникових конструкцій.

У другому розділі **“Типи семантичних відношень у прийменникових конструкціях англійської та української мов”** визначено семантичну структуру прийменників, виявлено специфіку інваріантних семантичних та варіантних смислових відношень у прийменникових

конструкціях англійської та української мов, встановлено рефлексивні, симетричні та безеквівалентні відношення у прийменникових конструкціях зіставляваних мов.

Аналіз семантики прийменників ставить перед дослідниками (В. Гак, С. Гурський, А. Загнітко, М. Конюшкевич, Т. Маляр, О. Селіверстова, Г. Ситар, Г. Тер-Авакян, Н. Cuyskens, R. Dirven, Ch. Fries, G. Leech) питання про організацію їхньої семантичної структури, яку дещо по-різному витлумачують у когнітивній і лексичній семантиці.

У когнітивних дослідженнях семантичну структуру прийменників інтерпретують як схему-образ, що є інваріантом значення слова (набір релевантних семантичних диференційних ознак вихідного поняття). Модифікації ж значення (варіанти) співвідносяться з відповідними контекстами його вжитку (R. Langacker). У семантичних розвідках її розуміють як сукупність елементарних смислів, найдрібніших значень смислових компонентів – сем, кожна з яких є відображенням у свідомості носіїв мови розрізнявальних ознак, об'єктивно властивих денотату (Г. Уфимцева). У реферованій праці поєднано обидва підходи, адже принциповим є осмислення не лише самого значення прийменника як певного типу відношень, а того факту, які саме об'єкти-поняття перебувають у цих відношеннях. Тому концепція інваріантного значення слова дотична концепції триалізму (О. Огуй), згідно з якою спільний інваріант поєднує конкретні різноспрямовані варіанти (мова й мовлення; синхронія й діахронія; парадигматика і синтагматика). А це означає, що семантичну структуру прийменника становить сукупність лексико-семантичних варіантів (В. Щетінкін), або семних характеристик, потенційно властивих цій категорії слів як елементам мовної системи, що актуалізуються в контекстному вживанні.

Виходячи з цього семантичну структуру і для англійських, і для українських прийменників встановлюємо, спираючись на процедуру компонентного аналізу. *Архісемою* семантичної структури прийменників є субкатегоріальна ознака 'відношення' (релятивність). *Диференційними семами* – інваріантні семантичні відношення: 'просторові (локальні й акціональні)', 'темпоральні', 'логічні'. *Ідентифікаційні семи* визначають обсяг значення прийменників всередині семантичних відношень. У свою чергу ідентифікаційні семи реалізуються в *потенційних семах*, встановлюючи смислові відношення у прийменникових конструкціях англійської та української мов (рис. 1, стор. 10).

Прийменники з диференційною семою '**просторовість**' становлять основний тип, бо поєднуються з іменниками конкретної семантики, досить детально диференціюють значення і служать базою для виникнення двох інших типів прийменників (**темпоральних і логічних**).

Просторові відношення диференціюються як локальні й акціональні.

На базі **просторово-локальних відношень** у прийменниках зіставляваних мов актуалізуються 3 ідентифікаційні семи: 1) 'місце перебування'; 2) 'вказівка на предмет'; 3) 'положення'.

Ідентифікаційна сема ‘місце перебування’ реалізується в потенційних семах: ‘точного’ (англ.: *in (at), outside; on (at) the right (hand)* / укр.: *в (у), поза, праворуч від* / ‘неточного’ (англ.: *near, around, alongside* / укр.: *біля, докола, поряд*) місця перебування. Ідентифікаційна сема ‘вказівка на предмет, місце’ – в потенційній семі: ‘на поверхні яких відбувається дія, рух або хтось, щось перебуває, розташовано’ (англ.: *on, atop, upon* / укр.: *на, зверху*). Ідентифікаційна сема ‘положення’ – в потенційних семах: ‘над чимось’ (англ.: *above, over* / укр.: *над, вище*) / ‘під чимось’ (англ.: *under, below, beneath* / укр.: *під, внизу, нижче*); ‘навпроти’ (англ.: *opposite* / укр.: *напроти*) / ‘позаду’ (англ.: *behind* / укр. *ззаду*); ‘всередині’ (англ.: *in, inside* / укр.: *в, всередині*); ‘між об’єктами’ (англ.: *between* / укр. *поміж*); ‘в безпосередньому сусідстві’ (англ.: *near to, close to, not far from* / укр.: *близько від, поруч з, неподалік від*); ‘вздовж, паралельно чогось’ (англ.: *along, past* / укр.: *вздовж, мимо*). Семантичні відношення в англійських та українських конструкціях із цими прийменниками є **рефлексійними**, або **еквівалентними**.

Часткову еквівалентність, або **симетричні відношення** (коли між об’єктами зіставлення простежується ступінь споріднення), встановлено при зіставленні інших прийменників із потенційними семами: ‘точного’ (англ.: *outside* / укр. *поза межами*; англ.: *within* / укр.: *в межах*) / неточного (англ.: *beside* / укр.: *поруч з*) місця перебування; ‘вказівки на місце, на поверхні яких щось відбувається (англ.: *over* / укр.: *поверх*; англ.: *on top of* / укр. *на*); ‘положення навпроти’ (англ. *in front of* / укр.: *перед*); ‘положення позаду’ (англ.: *beyond* / укр.: *за*); ‘положення під чимось’ (англ.: *underneath* / укр.: *під*); ‘положення між об’єктами’ (англ.: *in between* / укр.: *поміж*).

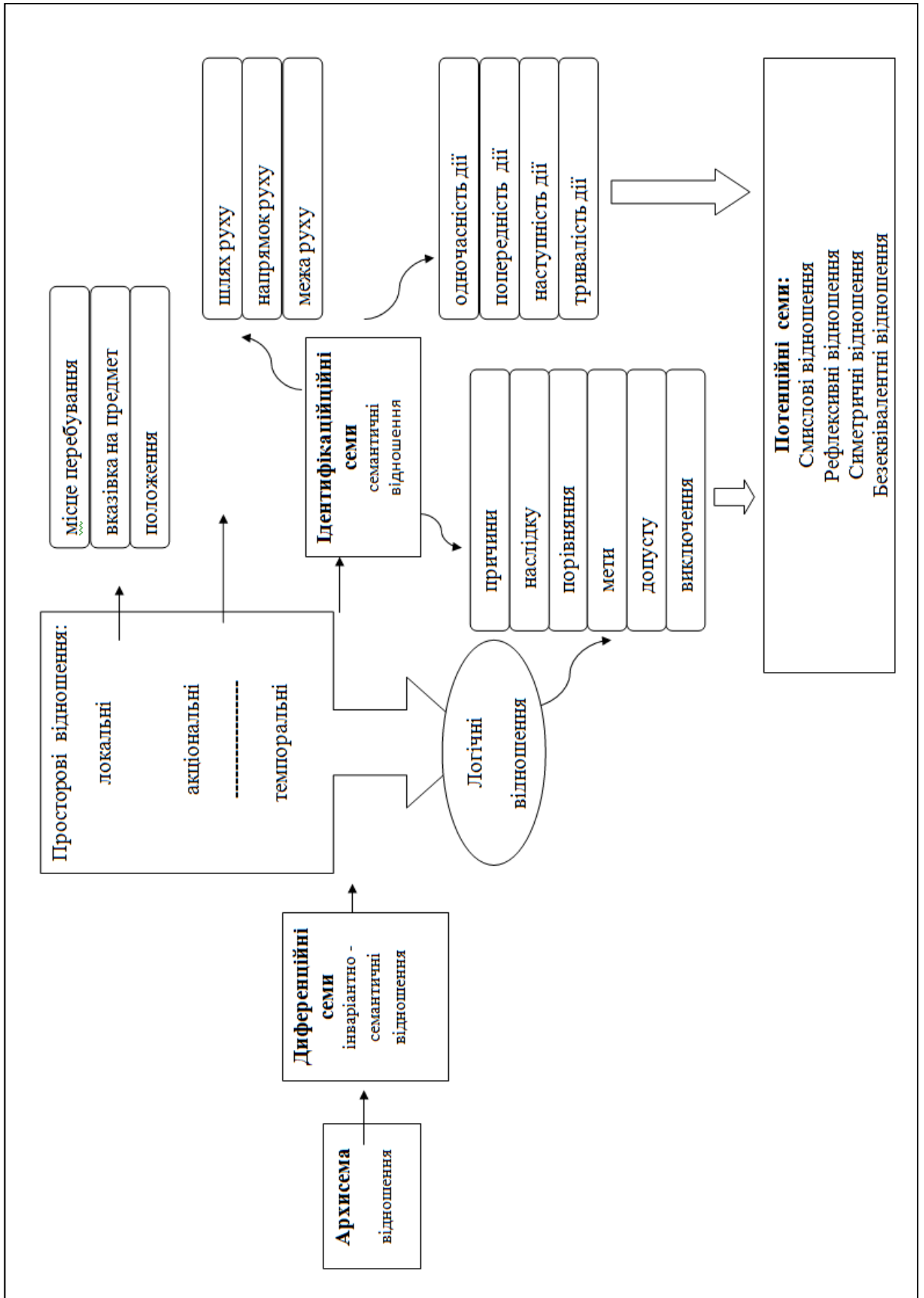

Рис.1 Модель семантичної структури прийменникових конструкцій англійської та

української мови

Безеквівалентними (такими, що не мають повних відповідників у значенні й перекладі) є англ. *abaft, aloft* : *Louis at four in the afternoon, and she stood on the lower guard **abaft** the paddle box* (М. Twain) та укр. *обабіч, насупроти, проміж, насподі*: *Не випадково **насподі** старовинного іконостасу було зображено герб Полуботків* (О. Коваленко). *Олекса присунув стілець і сів **наспротив** мене* (І. Франко).

Прийменники з ознакою '**просторова акціональність**' скласифіковано у 3 підгрупи на основі ідентифікаційних сем: 1) 'шлях руху'; 2) 'напрямок руху'; 3) 'межа руху'.

Ідентифікаційна сема 'шлях руху' реалізується в потенційних семах: 'направленого у бік предмета або особи' (англ.: *for, upon, in the direction of* / укр.: *до, на, в напрямку до*); 'за якимось предметом' (англ.: *after, behind* / укр.: *за, ззаду*); 'повз' (англ.: *along, past, through* / укр.: *по, повз, крізь*). Ідентифікаційна сема 'напрямок руху' – в потенційних семах: 'усередину' (англ.: *in, inside* / укр.: *в (у), всередину*); 'вверх' (англ.: *up, up to* / укр.: *на, вгору (по)*); 'вниз' (англ.: *down* / укр. *з*). Ідентифікаційна сема 'межа руху' – в потенційних семах: 'вихідний пункт' (англ.: *from, from under, from within* / укр.: *з, з-під, з середини*); 'межі поширення дії' (англ.: *till* / укр. *до*). Семантичні відношення в англійських та українських конструкціях із цими прийменниками є **рефлексійними**.

Симетричні відношення характерні для прийменників із потенційними семами: 'напрямок усередину' (англ.: *into, into the depths of* / укр.: *в (у), вглиб*); 'напрямок униз' – (укр.: *униз по* / англ. *down*); 'вихідний пункт' (англ.: *out of* / укр.: *з*); 'межі поширення дії' (англ.: *untill* / укр.: *до*).

Безеквівалентність характерна лише для укр. *назустріч, поза, проз, слідом за*: *І мороз пішов їм **поза** плечі* (Б. Лепкий).

Прийменники з ознакою '**темпоральність**' скласифіковано у 3 підгрупи на основі ідентифікаційних сем: 1) 'одночасність'; 2) 'попередність дії щодо часового орієнтира'; 3) 'наступність дії щодо часового орієнтира'; 4) 'тривалість'.

Ідентифікаційна сема 'одночасність' реалізується в потенційних семах: 'точного часу позначення дії' (англ.: *at, in, on* / укр.: *в, у, об*); 'вказівки про перебіг події через деякий час' (англ.: *in, after* / укр.: *в, через*). Ідентифікаційна сема 'попередність дії щодо часового орієнтира' – в потенційній семі: 'початку часу дії' (англ.: *from, since* / укр.: *з, від*). Ідентифікаційна сема 'наступність дії щодо часового орієнтира' – в потенційній семі: 'проміжку часу після чи до дії' (англ.: *after, before, behind* / укр.: *після, перед, позаду*); 'часової межі дії' (англ.: *till* / укр.: *до*). Ідентифікаційна сема 'тривалість' – в потенційних семах: 'указівки відрізка, періоду часу' (англ.: *in, in the course of* / укр.: *за, під час*); 'приблизного періоду часу' (англ.: *about, around* / укр.: *близько, біля*). Семантичні відношення, які встановлюють ці прийменники між компонентами англійських та українських конструкцій, є **рефлексійними**.

Симетричні відношення характерні для прийменників із потенційними семами: 'часової

межі дії' (англ.: *untill* / укр.: *до*); 'вказівки відрізка, періоду часу' (англ.: *for, within* / укр.: *на протязі, протягом*); 'приблизного періоду часу' (англ.: *toward or towards* / укр.: *ближче до*).

Безеквівалентними виявилися лише укр. *майже з, починаючи з, не раніше як: Він знав Найдю майже з дитячих літ* (М. Старицький).

Прийменники з категоріальною ознакою 'логічність' класифіковано у 6 підгруп на основі ідентифікаційних сем: 1) 'причини'; 2) 'наслідку'; 3) 'мети'; 4) 'порівняння'; 5) 'допусту'; 6) 'винятків'.

Ідентифікаційна сема 'причина' реалізується в потенційних семах: 'походження' (англ.: *from* / укр.: *від*); 'перешкоди' (англ.: *because of, through* / укр.: *із-за, через*). Ідентифікаційна сема 'наслідок' – у потенційних семах: 'результативності' (англ.: *as a result of, owing to* / укр.: *у результаті, внаслідок*); 'обґрунтування' (англ.: *considering, thanks to* / укр.: *зважаючи на, завдяки*). Ідентифікаційна сема 'мети' – в потенційних семах: 'призначення' (англ.: *for* / укр.: *для*); 'мотивації' (англ.: *with the intention of* / укр.: *з наміром*). Ідентифікаційна сема 'порівняння' – в потенційних семах: 'подібності' (англ.: *against* / укр.: *проти*); 'протиставлення' (англ.: *in comparison with* / укр.: *порівняно з*). Ідентифікаційна 'допусту' – в потенційних семах: 'вирізнення' (англ.: *besides* / укр.: *окрім*); 'протиставлення' (англ.: *counter to* / укр.: *всупереч*). Ідентифікаційна сема 'виняток' – в потенційних семах: 'виключення зі згаданого' (англ.: *except for* / укр.: *за винятком*); 'обмеження' (англ.: *but* / укр.: *крім*).

Симетричні відношення встановлюються прийменниками з потенційними семами: 'подібність' (англ.: *like* / укр.: *подібно до*); 'призначення' (англ.: *for the sake of* / укр.: *заради*); 'протиставність' (англ.: *despite* / укр.: *незважаючи на*); 'виключення зі згаданого' (англ.: *failing, saving* / укр.: *за відсутністю, за винятком*).

Безеквівалентними виявилися лише укр. *з огляду на, під дією, за браком: Оскільки він був дуже старий і його не можна було бити залізною палкою, не ризикуючи затовкти на першому ж допиті, то, з огляду на його гилу, його змушували бігати по кімнаті* (І. Багрянний).

У третьому розділі "Типи граматичних відношень у прийменникових конструкціях англійської та української мов" виявлено особливості граматичної сполучуваності англійських та українських прийменників, визначено специфічні моделі постпозиційних прийменникових конструкцій англійської мови і відмінково-прийменникових – української.

Семантичні відношення, що встановлюються між суб'єктом і об'єктом прийменникового висловлення, не є тотожними з поняттям *граматичних відношень як форми зв'язку слів у словосполученні й реченні*. Граматичні відношення прийменника в словосполученні визначаються ліво- та правобічною дистрибуціями. Коли прийменник тяжіє до лівого компонента, тоді він перетворюється на граматикалізовану морфему. У цьому разі має місце дієслівне прийменникове керування (як вид зв'язаної прийменникової конструкції), де прийменники не є лексично

самодостатніми, а становлять лише частину лексичного значення дієслів, пор.: англ.: *to insist on, to depend on* / укр.: *наполюгати на чомусь, вважати за доцільне*. Коли ж зв'язок виникає між прийменником і залежним іменником, то має місце прийменникове словосполучення (як вид вільної прийменникової конструкції), де прийменник зберігає лексичне значення.

У кожному з типів відношень прийменник характеризується валентністю і сполучуваністю. Під валентністю прийменника розуміємо його потенційну здатність сполучатися зі словами, співвідносними з об'єктами/явищами у просторі, часі та часопросторі, для вираження семантико-сміслових відношень. Сполучуваність – це конкретна реалізація валентності прийменника, яка може змінюватися у граматичних моделях.

В англійській мові виявлено 8 типів традиційних моделей вираження граматичних відношень у прийменникових конструкціях: 1) V + Prep. + N; 2) N + Prep. + N; 3) Prep. + N + V; 4) V + Prep. + PP; 5) Adj. + Prep. + N; 6) Inf. + Prep. + N; 7) V + Prep. + Adv.; 8) V + Prep. + Gerund., тимчасом в українській – лише 3 моделі: 1) V + Prep. + N gen/acc/loc; 2) N + Prep. + N gen/acc/loc; 3) Prep. + N gen/acc/loc + V. Перевага граматичних моделей в англійській мові пояснюється тим, що, втративши у середньоанглійський період систему відмінків, функцію вираження граматичних значень у синтаксичних конструкціях взяли на себе прийменники. В українській мові, окрім прийменників, граматичне значення може виражатися шляхом зміни граматичної форми.

У сучасній англійській мові з фіксованим порядком слів будь-яка зміна цього порядку є або граматичним засобом оформлення структури речення, або емоційно-експресивним засобом виділення члена речення. Щодо прийменників, то вони не завжди можуть займати фіксовану позицію щодо правобічного компонента, не втрачаючи при цьому з ним жодних зв'язків. У досліджуваному матеріалі виявлено 7 моделей інверсії прийменників.

I модель: Pr. (Adv.) + V + Prep. Релевантною ознакою цієї моделі є наявність залежного члена, вираженого питальним займенником або прислівником *what, who (m), where, which* й ін.: *What were you talking about?* (G. Orwell).

II модель: N + V + Prep. До цієї моделі належать конструкції з незалежним членом і прийменником у складі відносного підрядного речення й залежним членом у складі головного речення. При цьому залежний член функціонує як підрядне речення: *I'm talking about a place you were not at, anyway* (W. Faulkner).

III модель: N + Participle II + Prep. містить дієприкметник II пасивного стану як незалежний член: *And besides, she wanted to spare this poor little thing from being stared at by the servants* (D. Lawrence).

IV модель: N (Pr.) + Inf. + Prep. Найбільш поширеною конструкцією з відокремленим прийменником є постпозитивний атрибутивний інфінітив: *There was no dry spot to sleep on* (M. Twain). Таке вживання інфінітива з відокремленим прийменником сприяє утворенню стійких

сполук: *to begin with, to start with, to add to*, які виконують функцію вставних членів речень.

V модель: N + Gerund + Prep. містить герундій як незалежний член: *Of course, 'tis the only thing worth working for, fighting for, dying for* (M. Mitchell).

VI модель: N + V + Prep. Релевантною ознакою є дистантність залежного члена від прийменника у фінальній позиції речення: *What a state she must be in* (O. Wilde). Позиція прийменника зумовлена інверсією з метою створення емфазы.

VII модель: N (Pr.) + V + Adj. + Prep. Релевантною ознакою цієї моделі є суфікс прикметника *able*. Незалежний член представлений в основі прикметника, а залежний – у позначувальному: *I didn't think you'd be talkable-to* (D. Brown).

Щодо особливостей граматичної сполучуваності українських прийменників, то встановлено, що переважно непохідні прийменники вступають у чітко визначені зв'язки з відповідними відмінками і виражають смислові відношення тільки з відповідною формою. У роботі визначено 6 моделей відмінково-прийменникових конструкцій української мови:

1. Prep. (біля, близько, коло, від / од, до) + Gen. З одним родовим відмінком ці прийменники позначають місце дії, близькість до чогось, віддалення, причину, порівняння, кінцевий пункт напрямку дії, час або мету дії, об'єкт дії: *Ця хибна думка зродилась у нього від самотності* (О. Довженко) – причина; *До станції не більше півгодини їзди* (Ю. Збанацький) – кінцевий пункт напрямку дії.

2. Prep. (через) + Acc. Прийменник *через* уживається тільки зі **знахідним** відмінком і виражає значення: руху впоперек чогось, серединою або зверху, причину, час, надмірність у прислівникових зворотах: *Тільки через це його чекання я повернув за ними* (В. Винниченко) – причина.

3. Prep. (на, над / наді, під / піді) + Acc. + Abl. (Inst.) уживаються з двома відмінками: 1) **на** – зі **знахідним і місцевим** відмінками: а) зі **знахідним** відмінком *на* позначає місце або предмет, на який направлена дія, мету, призначення: *Тепер почали в плавнях полювати на них, як на дичину, і вбивати поодиночі* (А. Кашенко) – мета; б) з **місцевим** відмінком *на* позначає місце, де відбувається дія; оточення, в якому відбувається дія; час, перебування в якомусь стані, положенні, привід, причину: *Галя теж охоче погодилася б на цьому* (І. Нечуй-Левицький) – час; 2) **над (наді)** зі **знахідним і орудним** відмінками: а) зі **знахідним** відмінком *над* позначає напрям дії, місце, ступінь порівняння, більше, поверх: *Розумнішого над нього немає* (У. Самчук) – ступінь порівняння; б) з **орудним** відмінком *над* позначає просторові відношення, об'єкт думки, праці, уваги, суму, жалю: *Вона схиляється над папером, читаючи його, може в сотий раз* (М. Коцюбинський) – об'єкт праці; 3) **під (піді)** зі **знахідним і орудним** відмінками: а) з **орудним** відмінком *під (піді)* позначає просторову близькість: *Сидів він під сліпучо-синім небом і під гілкою бузку ...* (І. Багряний); в) зі **знахідним** відмінком *під (піді)* позначає час, чинність дії: *Під руку*

Текелія було надано велике військо (А. Кащенко) – чинність дії.

4. Prep. (з / із, зі, зо, за) + Gen. + Acc. + Abl. (Inst.) уживається з трьома відмінками: а) з **родовим** відмінком з (*із, зі, зо*) позначає напрям руху з якоїсь точки чи середовища, матеріал, причину, стосунок до певної галузі науки, мистецтва, техніки, час (період): *Ліплять хатки з піску* (В. Винниченко) – матеріал; б) зі **знахідним** відмінком з (*із, зі, зо*) позначає просторові відношення, характер дії, час, відстань, тимчасову чинність, несталість дії, ознаки, більше, поверх, приблизність: *Супроводжувало їх з десятків бостанджіїв, зготовлених на все лихе* (П. Загребельний); *Я стояв ступнів за десять від неї, а вона коло самої трибуни* (В. Винниченко) – відстань; в) з **орудним** відмінком з (*із, зі, зо*) позначає стан, наявність чогось у чомусь, спосіб дії, чергування, порядок, послідовність, причину: *Грім тріскає з такою силою, що аж посуд дзвенить у шафах* (В. Винниченко) – спосіб дії.

5. Prep. (у / в) + Gen. + Acc. + Loc. уживається з трьома відмінками: а) з **родовим** відмінком у (*в*) позначає приналежність: *У мене нема дому, ні родини, ні дружини* (І. Франко); б) зі **знахідним** відмінком у (*в*) позначає простір, предмет, в середину якого направлена дія; новий стан особи, час, міру, вартість: *Сьогодні в сотий раз прокляв він владу й лад, і врожаї, і землю, і навіть дощ, якого закликав не поливати колгоспних нив* (О. Довженко) – міра; в) з **місцевим** відмінком у (*в, уві*) позначає місце, дію; час, стан: *В очікуванні якихось страшних вістей від Ольги, Рюрик комусь махнув рукою* (Р. Іванченко) – стан.

6. Prep. (по) Acc. + (Loc. + Dat. – дискусійно) уживається з трьома відмінками: а) зі **знахідним** відмінком *по* позначає спосіб дії, мету, межу дії, підставу для розпізнавання дії, ознаки: *Ніколи на своїм віку нікуди він не поспішив і не зрадив своєї вдачі й по цей день* (О. Довженко) – час. Щодо нормативного вжитку прийменника *по* з місцевим чи давальним відмінком, то очевидна наявність конструкцій з місцевим (а не давальним) відмінком у множині (*розпорядження по школах*). Сьогодні велику групу становлять конструкції, у яких прийменник *по* замінили інші українські прийменники або безприйменникові словосполучення на зразок *заходи для забезпечення, проректор з навчальної роботи, йти лісом* тощо.

Загальні результати дослідження дозволяють зробити такі **висновки**:

Теоретико-методологічна концепція дисертаційного дослідження базується на таких положеннях: 1) прийменники є тим лексико-граматичним класом релянтів, що репрезентують інваріантно-варіантні відношення між предметами, ознаками, станами, діями; 2) лексичним значенням прийменника є позначення різних типів семантико-сміслових відношень між реаліями та явищами навколишнього світу; граматичним значенням – поєднання повнозначних слів в аналітичному словосполученні; 3) семантико-сміслові відношення визначаються на основі

семантичної структури прийменників – схеми-образу – інваріанта значення, що складається з набору семних характеристик, потенційно властивих цій категорії слів як елементам мовної системи, які актуалізуються в контексті; 5) граматичні відношення прийменника в словосполученні визначаються ліво- та правобічними дистрибуціями.

Спираючись на процедуру компонентного аналізу, архісему семантичної структури прийменників становить субкатегоріальна ознака ‘відношення’ (релятивність). Диференційними семами є інваріантні семантичні відношення: ‘просторові (локальні й акціональні)’, ‘темпоральні’, ‘логічні’. Ідентифікаційні семи визначають обсяг значення прийменників всередині семантичних відношень. У свою чергу ідентифікаційні семи реалізуються в потенційних семах, встановлюючи смислові відношення.

Розроблена методика зіставлення англійських та українських прийменників і прийменникових конструкцій виявилася ефективною для встановлення інваріантно-варіантних семантичних відношень між фізичними об’єктами у просторі, абстрактними поняттями у часі й логічними – у часопросторі, а також для виявлення особливостей їхньої граматичної сполучуваності.

Інваріантні відношення у прийменникових конструкціях зіставляваних мов виявлено на основі прийменників з ознаками: ‘просторова локальність’, які скласифіковано у 3 підгрупи з ідентифікаційними семами: ‘місце перебування’, ‘вказівка на предмет’, ‘положення’; ‘просторова акціональність’ – у 3 підгрупи з ідентифікаційними семами: ‘шлях руху’, ‘напрямок руху’, ‘межа руху’; ‘темпоральність’ – у 4 підгрупи з ідентифікаційними семами: ‘одночасність’, ‘попередність дії щодо часового орієнтира’, ‘наступність дії щодо часового орієнтира’, ‘тривалість’; ‘логічність’ – у 6 підгруп з ідентифікаційними семами: ‘причини’, ‘наслідку’, ‘мети’, ‘порівняння’, ‘допусту’, ‘винятків’.

У межах потенційних сем визначено рефлексивні смислові відношення (еквівалентні). Симетричні (частково еквівалентні відношення) простежуються у морфологічному походженні прийменників (первинні/ вторинні). У зв’язку з тим, що синонімічний потенціал полісемантичних прийменників є ширшим в українській мові, порівняно з англійською, то мають місце українські безеквівалентні лексико-семантичні варіанти прийменників. Англійські безеквівалентні варіанти є поодинокими.

У результаті зіставлення граматичних відношень в англійських та українських прийменникових конструкціях виявлено різну кількість граматичних моделей: в англійській мові – 8: 1) V + Prep. + N; 2) N + Prep. + N; 3) Prep. + N + V; 4) V + Prep. + PP; 5) Adj. + Prep. + N; 6) Inf. + Prep. + N; 7) V + Prep. + Adv.; 8) V + Prep. + Gerund., а в українській – лише 3: 1) V + Prep. + N gen/acc/loc; 2) N + Prep. + N gen/acc/loc; 3) Prep. + N gen/acc/loc + V.

У сучасній англійській мові прийменники не завжди займають фіксовану препозицію щодо

правобічного компонента, не втрачаючи при цьому з ним жодних зв'язків. Виявлено 7 моделей інверсії прийменників: 1) Pron. (Adv.) + V + Prep.; 2) N + V + Prep.; 3) N + Part. II + Prep.; 4) N (Pron.) + Inf. + Prep.; 5) N + Ger. + Prep.; 6) N + V + Prep.; 7) N (Pron.) + V + Adj. + Prep.

Щодо особливостей граматичної сполучуваності українських прийменників, то встановлено, що непохідні прийменники вступають у чітко визначені зв'язки з відповідними відмінками і виражають певні відношення тільки з відповідною формою. Визначено 6 моделей відмінково-прийменникових конструкцій української мови: 1) Prep. (біля, близько, коло, від / од, до) + Gen.; 2) Prep. (через) + Acc.; 3) Prep. (над / наді, під / піді) + Acc. + Abl (Inst); 4) Prep. (з / із, зі, зо, за) + Gen. + Acc. + Abl (Inst); 5) Prep. (у / в) + Gen. + Acc. + Loc.; 6) Prep. (по) Acc. + (Dat. + Loc).

Зіставно-типологічний аналіз однакового кількісного реєстру досліджуваних полісемантичних та моносемантичних англійських та українських прийменників (по 300 од. у кожній із мов) засвідчив таку тенденцію: на внутрішньомовному рівні кількість моносемантичних прийменників в англійській мові вдвічі більша (198 од.), ніж абстрактних прийменників (102 од.). В українській мові, навпаки, конкретних зареєстровано 111 од., полісемантичних – 189 од. На міжмовному рівні українські прийменники характеризуються ширшою абстракцією, ніж англійські, тобто кількість українських полісемантичних прийменників є вдвічі більшою.

Перспективами подальших досліджень є зіставлення англійських похідних прийменникових еквівалентів із українськими у когнітивному аспекті.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Поміркована Т. В. Таксономія асемантичних та синсемантичних прийменників / Т. В. Поміркована // Психолого-педагогічні проблеми освіти і виховання в умовах глобалізації та інтеграції освітніх процесів : тези доповідей наукової конференції кафедри ЮНЕСКО КНЛУ, 2007 р. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – С. 206-208.

2. Поміркована Т. В. Просторова семантика каузальних прийменників української мови / Т. В. Поміркована // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. – Вип. 24. – Ч. 2. – С. 114-119.

3. Поміркована Т. В. Класифікаційні характеристики прийменникових конструкцій англійської мови / Т. В. Поміркована // Актуальні проблеми іноземної філології : Лінгвістика і літературознавство. – Бердянськ, 2008. – Вип. 2. – С. 21-27.

4. Поміркована Т. В. Еволюційні тенденції у розвитку прийменника як лексико-граматичного класу службових слів / Т. В. Поміркована // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 4. – С. 66-71. – (Серія № 9 : Сучасні тенденції розвитку мов).

5. Поміркована Т. В. Когнітивна валентність прийменників / Т. В. Поміркована // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць – К : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2009. – Вип. 26. – Ч. 2. – С. 454-459.

6. Поміркована Т. В. Аспекти вивчення аналітизму в сучасній лінгвістиці / Т. В. Поміркована // *Studia Linguistica* : зб. наук. праць. – К : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2009. – Вип. 3. – С. 272-277.

7. Поміркована Т. В. Особливості граматичної сполучуваності англійських та українських прийменників / Т. В. Поміркована // Сучасні дослідження з іноземної філології : зб. наук. праць. – Ужгород : “TIMPANI”, 2010. – Вип. 8. – С. 414-420.

АНОТАЦІЇ

Поміркована Т. В. Типологія семантико-граматичних відношень у прийменникових конструкціях англійській та українській мовах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2010.

У дисертаційному дослідженні запропоновано новий підхід до зіставно-типологічного вивчення семантико-граматичних відношень у прийменникових конструкціях англійської та української мов; розроблено методику зіставлення англійських та українських прийменникових конструкцій; визначено семантичну структуру прийменників, яка складається з набору їхніх семних характеристик; встановлено типи інваріантно-варіантних семантико-сміслових відношень і типи варіантних (граматичних) відношень у прийменникових конструкціях англійської та української мов; виявлено спільні й відмінні тенденції у розвитку прийменникових систем зіставляваних мов.

Ключові слова: прийменникові конструкції англійської та української мов, семантична структура прийменників, семні характеристики, інваріантно-варіантні семантичні відношення, варіантні граматичні відношення.

Помиркованая Т. В. Типология семантико-грамматических отношений в предложных конструкциях английского и украинского языков. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2010.

В диссертационном исследовании предложен новый подход к сопоставительно-

типологическому изучению семантико-грамматических отношений в предложных конструкциях английского и украинского языков. Особенное внимание уделено дискуссионной проблеме определения статуса предлога в системе частей речи, а также обоснованию его семантического статуса.

В работе поддерживается тезис о том, что предлоги являются лексико-грамматическим классом релянтов и выражают различные отношения между предметами, признаками, состояниями, действиями, а потому являются такими же полнозначными словами, как и имена существительные, которые называют сопоставляемые объекты. Семантико-смысловые отношения определяются на основе семантической структуры предлогов – схемы-образа, являющегося инвариантом значения и состоящего из набора семных характеристик, которые потенциально присущи этой категории слов как элементам языковой системы и которые актуализируются в контексте.

Разработанная методика сопоставления английских и украинских предлогов и предложных конструкций оказалась эффективной для установления инвариантно-вариантных семантико-смысловых отношений между физическими объектами в пространстве, абстрактными понятиями во времени и логичными – в хронотопе, а также для выявления особенностей грамматической сочетаемости предлогов.

С помощью компонентного анализа определена семантическая структура английских и украинских предлогов: архисема – общий категориальный признак 'отношение'; дифференциальные семы 'пространственные (локальные и акциональные), темпоральные, логические' – инвариантные отношения; идентификационные семы определяют объем значения предлогов внутри семантических отношений (в предложных конструкциях сопоставляемых языков на основе предлогов с признаком 'пространственная локальность' выделены 3 подгруппы с идентификационными семами: 'место пребывания', 'указание на предмет', 'положение'; с признаком 'пространственная акциональность' – 3 подгруппы: 'путь движения', 'направление движения', 'предел движения'; с признаком 'темпоральность' – 4 подгруппы: 'одновременность', 'действие до временного ориентира', 'действие после временного ориентира', 'продолжительность'; с признаком 'логичность' – 6 подгрупп: 'причина', 'следствие', 'цель', 'сравнение', 'уступки', 'исключение').

В свою очередь идентификационные семы реализуются в потенциальных семах, устанавливая смысловые отношения в предложных конструкциях английского и украинского языков.

С помощью трансформационно-переводного и сопоставительно-типологического методов установлены рефлексивные (эквивалентные), симметричные (частично эквивалентные) и безэквивалентные (лакунарные) отношения в предложных конструкциях сопоставляемых языков.

В работе сделан вывод о том, что вариантная грамматическая сочетаемость английских предлогов качественно отличается от сочетаемости украинских предлогов. Английский предлог не ограничивается введением только таких разрядов слов, как существительное, местоимение, числительное и субстантивированные прилагательные, а может дополнительно присоединять герундий, особый класс местоименных наречий, предложно-именные и инфинитивные сочетания и даже целые синтаксические группы, совпадающие по форме с придаточными предложениями.

Проанализированы также 7 моделей английских конструкций с постпозицией предлогов. Относительно грамматической сочетаемости украинских предлогов, то установлено, что преимущественно неизменяемые предлоги вступают в четкие связи с соответствующими падежами, выражающие определенные отношения только с соответствующей формой. На этой основе в работе описаны 6 моделей падежно-предложных конструкций украинского языка.

Ключевые слова: предложные конструкции английского и украинского языков, семантическая структура предлогов, семные характеристики, инвариантно-вариантные семантические отношения, варианты грамматические отношения.

Pomirkovana T. V. The typology of semantic and grammatical relations in prepositional constructions of the English and Ukrainian languages. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philology in speciality 10.02.17 – Contrastive, Historical and Typological Linguistics. – M. P. Drahomanov National Teacher Training University, Kyiv, 2010.

The thesis suggests a new approach to the contrastive and typological study of the semantic and grammatical relations of prepositional constructions in the English and Ukrainian languages. The paper introduces the methodology (principles and criteria) for comparing the Ukrainian and English prepositional constructions; defines the semantic structure of prepositions, which consists of a set of the seme's characteristics; determines the types of invariant-variant semantic relations and types of variant (grammatical) relations of prepositional constructions in English and Ukrainian languages; indicates common and distinctive tendencies in the development of prepositional systems of collating languages.

Key words: prepositional constructions in the English and Ukrainian languages, semantic structure of prepositions, seme's characteristics, invariant-variant semantic relations, variant (grammatical) relations.

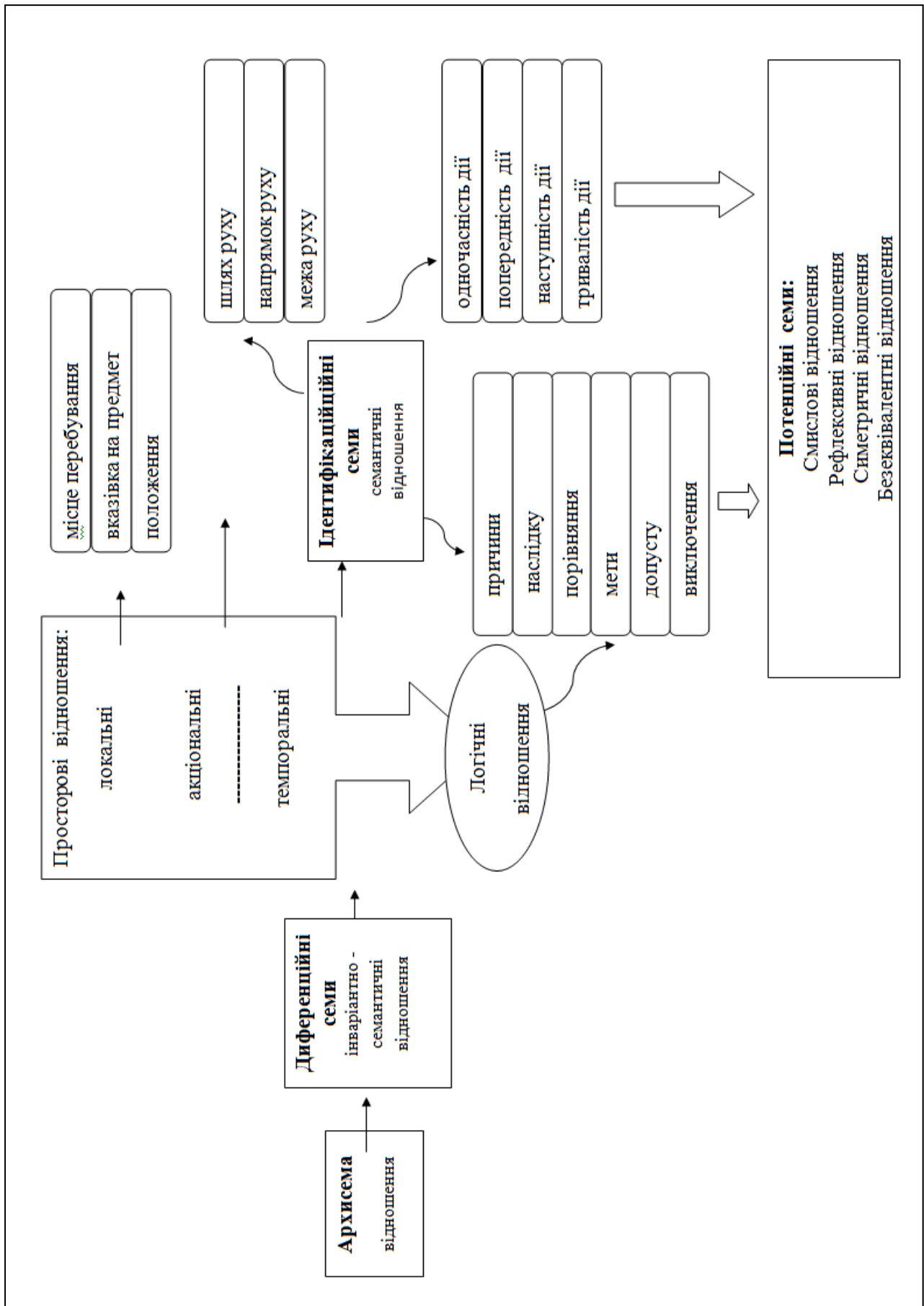

Рис. 1. Модель семантичної структури прийменникових конструкцій англійської та української